

Deanne Radema, Bart van Kessel en Vincent Fafieanie

Kerncompetenties

Voor uitvoerders van onderwijs-zorgarrangementen voor zmolkers

Inhoudsopgave

Waarom kerncompetenties	3
Vooraf: de doelgroep en zijn problematiek	4
De vier kerncompetenties	5
1. Gaat een partnerschap met leerling en ouder(s) aan	5
2. Biedt structuur en veiligheid, vanuit een gedegen begrip van de ondersteuningsbehoefte	6
3. Werkt systematisch aan het scheppen van voorwaarden voor leren en ontwikkelen, zonder te over- en te ondervragen	7
4. Werkt samen aan een integrale aanpak	8

Waarom kerncompetenties

In een onderwijs-zorgarrangement voor zmolkers¹ is het belangrijk om als samenwerkende professionals een adequaat pedagogisch klimaat te creëren. Dit klimaat is de basis² voor het verdere orthopedagogisch en -didactisch handelen.

Om met deze zeer kwetsbare doelgroep te kunnen werken, wordt veel gevraagd van de professionals in onderwijs en zorg. Zowel qua kennis als qua houding en inzicht. Hoe ziet een goed en effectief pedagogisch handelen eruit? Wat vraagt de interdisciplinaire samenwerking van jou als professional?

Wat biedt deze publicatie, voor wie?

Deze publicatie beschrijft vier kerncompetenties voor professionals die werken in, of verbonden zijn aan een onderwijs-zorgarrangement. Ze worden één voor één uitgewerkt, aan de hand van indicatoren. Deze omschrijven hoe een competentie in de praktijk gestalte krijgt. De kerncompetenties overstijgen vakgebied en disciplines.

Voor de leerkracht Speciaal Onderwijs heeft academisch centrum De Bascule in 2007 een profiel uitgewerkt. Dit profiel is bewerkt en afgestemd op de kerncompetenties. Voor vakspecifieke competenties, behorend bij jouw functie, verwijzen we naar de profielen die je eigen instelling hanteert.

Onderdeel van het zmolk-pakket

‘Kerncompetenties’ is onderdeel van het zmolk-pakket: een reeks procesgerichte en uitvoeringsgerichte publicaties over het aanbieden van onderwijs-zorgarrangementen aan zmolkers. Het zmolk-pakket omvat procesgerichte en uitvoeringsgerichte publicaties. ‘Kerncompetenties’ behoort tot de uitvoeringsgerichte documenten. Bekijk onze [website](#) voor het overzicht.

Initiatiefnemers van deze publicatie zijn NJi met het Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs.

¹ zmolk is een combinatie van zeer moeilijk opvoedbaar kind (zmok) en moeilijk lerend (mlk) of zeer moeilijk lerend kind (zmlk).

² Zie ook de publicatie ‘Onderwijs-zorgarrangementen voor zmolkers: visie en aanpak’

Vooraf: de doelgroep en zijn problematiek

Een belangrijk gegeven van de kinderen en jongeren die in aanmerking komen voor een onderwijs-zorgarrangement is de combinatie van problemen op meerdere dimensies:

- ❖ intellectueel functioneren
- ❖ adaptief gedrag
- ❖ gezondheid
- ❖ participatie, interactie en sociale rollen
- ❖ context (het systeem rond het kind).

Het uiteindelijke functioneren is het gevolg van een samenspel van factoren. Deze hebben betrekking op de leerling, maar ook op processen waarbij omgeving en leerling elkaar beïnvloeden. Het uit zich in ingeslepen gedragspatronen. Daarnaast kenmerken deze leerlingen zich door een disharmonisch ontwikkelingsprofiel; de socialemotionele ontwikkeling blijft, nog meer dan de cognitieve ontwikkeling, achter bij de fysieke ontwikkeling.

Voor een uitgebreider omschrijving van het functioneren en ondersteuningsbehoefte van de doelgroep, zie de publicatie ‘Onderwijs-zorgarrangementen voor zmolkers: visie en aanpak’.

Hoofdtak: de basis leggen voor leren

Om überhaupt te kunnen leren, is voor deze leerlingen een adequaat pedagogisch klimaat van levensbelang. Het creëren ervan is daarmee de hoofdtak van de samenwerkende professionals. Dit beoogde klimaat ontstaat door het alledaagse handelen in relatie tot leerlingen en het bewust inhoud geven aan de relatie tussen begeleiders en de kinderen en jongeren in de groep. Het professioneel handelen bepaalt de kwaliteit van de dienstverlening.

De basisaanpak

Dit adequate, alledaagse handelen noemen we ‘de basisaanpak’. Het richt zich op bevordering van het welzijn en de ontwikkeling van kinderen en jongeren en heeft tot doel hen te laten opgroeien tot individuen die zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren in de samenleving. Er worden situaties gecreëerd en gehanteerd die dienen als leermomenten (Bruininks, 2006).

Professionals hebben de opdracht om gunstige voorwaarden te scheppen voor de ontwikkeling van de leerlingen. In de basisaanpak zetten zij sterk in op de basale behoeften van deze specifieke leerlingen; het geeft antwoord op hun ondersteuningsbehoefte. Kinderen en jongeren voelen zich veilig en het vastgelopen proces van opvoeden en ontwikkelen komt weer op gang.

De vertaling naar kerncompetenties

Bovenstaande vindt zijn weerslag in de kerncompetenties. In de beschrijving ervan gebruiken we onder andere het gedachtegoed van Marianne Riksen-Walraven. Dit kent zijn oorsprong in de kinderopvang en vindt steeds meer zijn weg in de zorg. Riksen-Walraven hanteert zes pedagogische uitgangspunten:

- ❖ emotionele steun en sensitieve responsiviteit
- ❖ autonomie en ruimte
- ❖ structureren en grenzen stellen
- ❖ informatie geven en uitleggen
- ❖ begeleiden van interacties tussen kinderen
- ❖ stimuleren en ondersteunen van interacties tussen kind en ouder.

Deze uitgangspunten zijn in onderstaande kerncompetenties³ verwerkt.

³ Voor het uitwerken van deze kerncompetenties is gebruik gemaakt van de bronnen:

- Competentieprofiel leerkracht die werkt met leerlingen met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problematiek (Radema en van Hattum, 2007).
- rapport ‘veilig geland’ (RENN4): bijlage Bewerking Competentieprofiel.
- Educatief partnerschap van C. de Wit (2005).
- Pedagogisch Klimaat VOBC (2012).
- Pedagogisch Klimaat de Bolster, Deventer/ Apeldoorn.

De vier kerncompetenties

Kerncompetenties

1. Gaat een partnerschap met leerling en ouder(s) aan.
2. Biedt structuur en veiligheid, vanuit een gedegen begrip van de ondersteuningsbehoefte.
3. Werkt systematisch aan het scheppen van voorwaarden voor leren en ontwikkelen, zonder te over- of te ondervragen.
4. Werkt samen aan een integrale aanpak.

1. Gaat een partnerschap met leerling en ouder(s) aan

De professional investeert in een vertrouwensrelatie met ouders en leerling. Hij is zich ervan bewust dat ieder in deze relatie een eigen verantwoordelijkheid heeft; daar handelt hij naar.

Hij stelt ouders in staat de eindverantwoordelijkheid en regie over de opvoeding van hun kind naar vermogen waar te maken. Het kan voorkomen dat ouders deze verantwoordelijkheid door omstandigheden niet op zich kunnen nemen. Ook kan de veiligheid van de leerling in het geding zijn. In die gevallen neemt de professional passende maatregelen.

Hij werkt voorzichtig aan het ontwikkelen van zelfverantwoordelijkheid bij deze kwetsbare kinderen en jongeren. Daarbij stimuleert hij zelfregie en bouwt voort op eigen kracht van leerling en ouders. De professional gaat uit van gelijkwaardigheid: hij erkent dat de verschillende perspectieven en ervaringen van leerlingen en ouders meerwaarde bieden. Hij betreft ze bij het stellen van doelen, deelt positieve ervaringen en benoemt talenten van de leerling. Hij maakt gebruik van positieve (opvoed)ervaringen van leerlingen en ouders.

De professional sluit aan bij oplossingen die door leerlingen en ouders worden aangedragen en streeft eenduidigheid in aanpak na, op school, in een vervangende leefsituatie en thuis.

Hij benut mogelijkheden voor autonomie en creëert ruimte. Hij laat, waar mogelijk, leerling en ouders invloed uitoefenen op regels en afspraken die voor de specifieke leerling gelden. Hij schat in op welke wijze en in welke mate de leerlingen betrokken kunnen worden

bij het opstellen van regels, waardoor ze zich meer medeverantwoordelijk voor naleving ervan voelen. Ook geeft hij hiermee het signaal dat hun mening ertoe doet.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De professional doet moeite om andermans perspectief op opvoeden en ontwikkelen te leren kennen, is oprecht geïnteresseerd en gaat de dialoog aan; hij luistert en reageert positief.
- ❖ Hij geeft proactief informatie en belicht talenten, successen en positief gedrag van het kind of de jongere. Hij houdt in zijn taalgebruik, omgangsvormen en manier van communiceren rekening met de mogelijkheden en behoeften van de leerlingen.
- ❖ Hij heeft inzicht in en gaat uit van de mate waarin een kind of jongere de mogelijke gevolgen van zijn/haar handelen kan overzien. Hij bekijkt welke ruimte op dit moment verantwoord is en welke mate van eigen regie een leerling aankan. Ook schat hij in wat de volgende stap in de ontwikkeling van de leerling zal zijn en welke ruimte dan passend is.
- ❖ Hij hanteert, naast algemene regels, individuele afspraken voor leerlingen die meer vrijheid aankunnen.
- ❖ Hij vraagt ook buiten de formele contact- en evaluatiemomenten informatie en feedback van ouders en leerling. Hij verduidelijkt en verantwoordt zijn handelen.
- ❖ Hij maakt met leerling en ouders duidelijke afspraken. Hij pikt opmerkingen, wensen, tips van leerling en ouders actief op. Hij benut informatie om continuïteit en consistentie in de omgang met de leerling te bevorderen.
- ❖ Hij observeert en communiceert onbevooroordeeld; hij is in staat een evenwicht te vinden tussen effectief informeren van ouders en emotioneel ondersteunen. Hij kan gedrag dat optreedt in de onderwijssituatie toelichten en relateren aan de psychiatrische problematiek van de leerling.
- ❖ Hij schat in wanneer hij in de omgang met ouders en leerling ondersteuning nodig heeft en handelt binnen kaders die daarvoor gelden.

2. Biedt structuur en veiligheid, vanuit een gedegen begrip van de ondersteuningsbehoefte

De professional biedt door de voorspelbaarheid in ruimte, tijd en persoon een veilige en vertrouwde omgeving. Met een neutrale, maar betrokken houding en met concrete, korte aanwijzingen begeleidt hij de leerlingen. De professional is doordrongen van het feit dat het gedrag van de leerlingen uit onmacht ontstaat en niet uit onwil. Dit vergt extra oplettendheid en nauwgezetheid in de interactie met de leerlingen, gezien hun extreme gevoeligheid voor externe prikkels en voor sfeer in de groep/relatie. Ook vergt het overzicht over gedragingen en gevolgen daarvan. De professional is in staat creatief en proactief te handelen in de groep. Hij anticipeert op hetgeen in de groep gebeurt met een scherpe blik voor signalen en een goed inschattingsvermogen. Hij grijpt in, ook als de leerling er niet om vraagt. In zijn benaderingswijze sluit hij aan bij het sociaal-emotionele ontwikkelingsniveau van de leerling en de daaraan gekoppelde fysiologische en psychosociale aspecten. Hij speelt in op de behoefte aan een grote mate van nabijheid en begrenzing. Hij gaat daarbij uit van 'het individu in de groep'. Kinderen en jongeren voelen zich door zijn houding geaccepteerd, gewaardeerd en geborgen; ze hebben het gevoel dat hij weet wanneer ze steun nodig hebben of wanneer ze juist met rust gelaten willen worden.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De professional brengt een heldere structuur aan, bijvoorbeeld met een terugkerend dagprogramma en het gebruik van pictogrammen. Overgangsmomenten zijn duidelijk. Hij richt op een veilige, voorspelbare en doelmatige manier de ruimte. Combinaties van materialen maakt hij op een overzichtelijke manier toegankelijk.
- ❖ Hij hanteert heldere omgangsregels en verduidelijkt continu regels en structuur. Hij grijpt consequent in als regels overtreden worden. Hij brengt consequent grenzen aan, met respect voor de persoon.
- ❖ Hij maakt een goede inschatting van de gevolgen van combinaties van leerlingen die samen kunnen optrekken.
- ❖ De professional maakt en onderhoudt met iedere leerling in zijn groep op een nauwgezette, bewuste en open manier contact en zorgt ervoor dat elke leerling met hem contact kan maken.

- ❖ Hij straalt positiviteit, acceptatie en rust uit.
- ❖ Hij is in staat verbale en non-verbale signalen van de leerlingen te 'lezen' en in te voelen en hierop te anticiperen. Zo voorkomt hij escalaties. Hij creëert mogelijkheden voor leerlingen om prikkels uit de weg te kunnen gaan en grijpt in het belang van het kind of de jongere in, ook als deze er niet om vraagt.
- ❖ Hij reageert sturend in crisissituaties; hij beoordeelt welke interventies nodig zijn en neemt met collega's passende maatregelen om de veiligheid van de leerlingen te borgen.
- ❖ Hij weet agressief gedrag in de groep te hanteren en kan groepsdynamiek beïnvloeden. Hij hanteert de-escalatie en past agressie-regulatietechnieken toe en zorgt ervoor dat incidenten zo min mogelijk het dagprogramma van de andere leerlingen verstoren. Als desondanks het ongewenste gedrag zich blijft herhalen, treft hij passende maatregelen. Hij doet dat zo nodig in samenwerking met andere professionals, waarbij hij een brug legt tussen zorg- en onderwijsinstellingen.
- ❖ De professional maakt de leerlingen op een neutrale wijze duidelijk wat hij van hen verwacht. Zijn taalgebruik is concreet, zijn boodschappen kort en enkelvoudig.
- ❖ Hij is authentiek in zijn benadering. Na conflictsituaties kan hij met een schone lei verder; hij valt de leerling niet af.
- ❖ Hij zorgt voor continuïteit en consistentie in het contact met leerlingen. Hij is voorspelbaar en houdt zich aan afspraken.
- ❖ Hij biedt in verbaal en non-verbaal geruststelling en nabijheid aan de leerling in spannende (taak)situaties.
- ❖ Hij beloont en stimuleert positief gedrag en interacties; geeft korte en concrete feedback op ongewenst gedrag en de consequenties daarvan. Hij legt uit welk gedrag hij verwacht en wat het de leerling oplevert als hij dit gedrag laat zien. Hij communiceert dit alles op een niveau dat aansluit bij de cognitieve vaardigheden van de jongere.

3. Werkt systematisch aan het scheppen van voorwaarden voor leren en ontwikkelen, zonder te over- en te ondervragen

Bij een lichte verstandelijke beperking ontwikkelt de cognitieve ontwikkeling zich gestaag. Hierbij is het van belang reële verwachtingen te koesteren. De professional is zich bewust van het disharmonisch ontwikkelingsprofiel van de betreffende leerlingen; hun sociaalemotionele ontwikkeling blijft immers, nog meer dan de cognitieve ontwikkeling, achter bij de fysieke ontwikkeling. Hij speelt adequaat in op uitingen die daarmee gepaard gaan: sterk gericht zijn op de eigen behoeftebevrediging, geen rekening (kunnen) houden met de grenzen van anderen, veel behoefte hebben aan nabijheid van een volwassene en een beperkte emotie- en gedragsregulatie (ongeremdheid in boosheid en agressie). Hij werkt aan doelen met betrekking tot gedragsregulering, zo nodig samen met andere professionals. Is een solide basis gelegd, dan werkt de professional aan het tot stand brengen van een adequate sociale interactie - op momenten dat dat kan. Hij richt zich op een veelheid van factoren: verandering van gedrag, affectiviteit, nabijheid, confrontatie met het eigen gedrag, stimulering en uitbreiding van het gedragsrepertoire, begrenzing van sensorische, sociale en motorische activiteiten, en verantwoordelijkheid.

De professional is in staat flexibel om te gaan met cognitieve leerdoelen als de situatie van de leerling of de groep daarom vraagt. Hij gaat uit van wat de leerling op dat moment kan. Hij versterkt het zelfvertrouwen van de leerling en het vertrouwen in de ander. Dat doet hij door positieve feedback te geven en authentieke betrokkenheid te tonen. Ook stimuleert hij voorzichtig de ontwikkeling van meer verantwoordelijkheid voor het eigen gedrag, met veel oog voor wat het kind of de jongere aankan. Hij is in zijn aanpak en eisen nadrukkelijk gericht op het behalen van successen door de leerling. Hij zoekt hierbij het evenwicht tussen taak en vaardigheden (competentiegericht werken). De professional neemt datgene wat de leerling motiveert als uitgangspunt. Door aan te sluiten bij de vaardigheden en kenmerken van de jongere, voorkomt hij demotivatie.

Indicatoren van de competentie

- ❖ De professional heeft kennis van de meest voorkomende gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen. Ook kent hij de bijbehorende gedragsuitingen en de invloed van een cognitieve beperking hierop. Hij kan deze kennis toepassen en hanteert gedragstherapeutische principes.
- ❖ Hij heeft een goed beeld van de sociaal-emotionele ontwikkeling en gedragskenmerken van elke leerling. Ook ziet hij de daaraan gerelateerde behoefte aan veiligheid, houvast en regelmaat, in relatie tot de behoefte aan ruimte en autonomie.
- ❖ De professional laat leerlingen dingen zelf doen en ondervinden. Hij straalt vertrouwen uit in het kunnen van de leerlingen. Hij is geduldig, durft afwachtend te zijn en los te laten met een goede inschatting van de gevolgen. Hij vindt de balans tussen beschermen en vrijlaten.
- ❖ Hij signaleert en creëert kansen voor leerlingen om dingen te oefenen en zich nieuwe vaardigheden eigen te maken. Zo leren ze van hun gedrag en doen positieve ervaringen op.
- ❖ Hij bevordert de zelfstandigheid van de leerlingen en de samenwerking onderling door hen te helpen reflecteren op het proces van samenwerken.
- ❖ Hij hanteert het grenzen zoekend gedrag op een positieve en duidelijke wijze.
- ❖ De professional speelt continu in op de situatie; hij is in staat doelen tijdelijk los te laten of bij te stellen als de situatie daar om vraagt.

4. Werkt samen aan een integrale aanpak

De professional denkt en handelt systematisch vanuit het perspectief, vaardigheden en kenmerken en de leefwereld van de leerling en diens ouders. Hij gaat uit van de integrale ondersteuningsbehoefte van leerling en diens 'systeem'. De professional is erop gericht om zoveel mogelijk afstemming en eenduidigheid in handelwijzen te bewerkstelligen. Hij kijkt over de grenzen van het eigen vakgebied en de eigen organisatie heen. Dit is nodig om een integrale aanpak te bewerkstelligen die recht doet aan de meervoudige problematiek van de doelgroep. Hij schat in welke informatie relevant is voor samenwerkingspartners en deelt informatie en kennis. Leemtes in de eigen kennis en beeldvorming zijn aanleiding om actief informatie te vergaren. De professional benut daarbij de deskundigheid van anderen. Hij werkt op een opbouwende manier samen. Daarbij waardeert, stimuleert en versterkt hij de bijdrage en eigenheid van andere professionals. Hij benut de eigen professionele ruimte en is ondernemend. Hij bouwt samenwerkingsrelaties op. Doel: het beantwoorden van de integrale ondersteuningsbehoefte en het realiseren van een eenduidige omgang met de leerling(en).

Indicatoren van de competentie

- ❖ De professional stelt in de samenwerking met anderen het belang van de leerling voorop en expliciteert dit.
- ❖ Hij stelt zich op de hoogte en vormt zich een duidelijk beeld van de situatie van de leerling in andere leefgebieden. Hij zoekt daarin zoveel mogelijk afstemming; hij benut kennis van en over de leerling, levert zelf een bijdrage aan een zorgvuldige kennisoverdracht. Hij gaat op zoek naar wat werkt bij deze leerling. Hij gebruikt informatie uit diverse bronnen over de leerling, het (plaatsvervangend) gezin of de leefgroep. Zo benadert hij behoeften, wensen, mogelijkheden en beperkingen van de leerling en zijn omgeving op een samenhangende wijze.
- ❖ Hij kan omgaan met het spanningsveld tussen belangen. Hij draagt het gezamenlijk belang uit en kan binnen en buiten de organisatie draagvlak voor de doelgroep en de samenwerking creëren.
- ❖ De professional is flexibel, reflecteert en past zijn handelwijze steeds aan. Hij staat daarbij open voor ideeën en opvattingen van anderen en bouwt erop voort in de richting van een gemeenschappelijk

doel. Hij doet concessies als het bereiken van een gezamenlijk resultaat daarmee is gediend.

- ❖ De professional ontwerpt de aanpak van de leerlingen in samenspraak. Hij besteedt veel aandacht aan het geven en vragen van feedback aan collega's. Het gaat hierbij over twee zaken:
 - De manier waarop het pedagogisch klimaat gezamenlijk wordt vormgegeven.
 - Hoe beleid zich vertaalt in concreet professioneel gedrag; in de school en binnen werkverhoudingen.
- ❖ Hij spreekt bij contacten met leerlingen, ouders en andere professionals positief over collega's.
- ❖ In het contact met collega's heeft hij aan een half woord genoeg. Dit is belangrijk in situaties die samenwerking vereisen. Denk aan overnemen of een leerling uit de klas nemen, als het gedrag van het kind of de jongere dreigt te escaleren.
- ❖ Hij maakt effectief gebruik van de sterke kanten van collega's.
- ❖ Hij is zorgvuldig in de overdracht over de toestand van de leerling en voorvallen die hebben plaatsgevonden.

© 2016 (geactualiseerde versie). Eerste versie: 2014

Nederlands Jeugdinstituut/LECSO

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteur Deanne Radema, Bart van Kessel, Vincent Fafieanie

Fotografie Martine Hoving

Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

T (030) 230 63 44

E info@nji.nl

www.nji.nl
